

takdirde alacaklının vefâen ferâğ edilen araziye memur veya mütevellî vasıtasıyla yahut vekâlet-i devriyye usulüyle bir başkasına ferâğ ettirip bedelinden alacağını tahsil etmesine imkân vermekte, alacaklı için bir nevi cebri icra yolunu açmaktadır. Mutasarrıf arazisini vefâen ferâğ edip karşılığında borç para alır da ödemedi vefat ederse bu borç da diğerleri gibi terekeden ödenir. Mürisin terekesi borcu ödemeye yeterli değilse intikal hakkı sahibi mirasçılar bu borcun tamamını ödemedikçe vefâen ferâğa konu olan gayri menkule tasarruf edemezler. Alacaklının bu gayri menkul üzerinde bir nevi hapis hakkı ve borcun mirasçılar tarafından ödenmemesi halinde de gayri menkulü açık arttırma ile ferâğ ettirerek ferâğ bedelinden alacağını cebri icra yoluyla tahsil etme hakkı vardır. Alacaklının hakları ölümü halinde mirasçılara geçer. Vefâen ferâğ edilen gayri menkulün kullanımı, vergi ve kira türü yükümlülükleri, hasar ve menfaati borçlu-mutasarrıfa aittir. Çünkü vefâen ferâğ edilen taşınmaz borcunun tasarrufundan çıkmış değildir. Alacaklının bu taşınmaz üzerindeki hakkı, borcun ödenmemesi halinde alacağını taşınmazın ferâğ bedelinden öncelikli olarak tahsil etme yetkisi şeklindedir. Vefâen ferâğ işlemi, rehin ve vefâen satıştan taşınmazın helâkiyle borcun sâkıt olmayışı, malın alacaklıya tesliminin şart olmaması, müvekkilin ölümü halinde vekâletten kurtulması yönleriyle ayrılır. Borç ödendiğinde vefâen ferâğ çözülür. Borcun belli bir süre zarfında ödenmemesi halinde vefâen ferâğın kati ferâğa dönüşeceği yönündeki şart ve anlaşmalar geçersiz sayılarak süstimal ve beklenmedik mağduriyetler önlenmek istenmiştir. Vefâen ferâğ işlemi, taşınmazlarda ipotek imkânının olmayışı ve bu tür taşınmazlarda rehin ve vefâen satışın câiz görülmeysi sonucu ortaya çıkmış, alacaklı için taşınmaza bağlı bir teminat vermeyi amaçlayan bir hukukî işlem türü olarak görülebilir.

Vefâen ferâğla kira akdinin birleşiminden oluşan istiglâlen ferâğ işlemi vefâen ferâğın bir türü de sayılabilir. Bu tür ferâğda mutasarrıf, borcuna karşılık tasarrufu altındaki taşınmazın ferâğını bu taşınmazı kendisine kiralaması şartıyla alacaklıya vermektedir. Vefâen ferâğla ilgili hükümler istiglâlen ferâğ için de geçerli olduğu gibi teminat amaçlı bir akid olduğundan *Mecelle*'nin rehinle ilgili hükümleri geniş çapta geçerlili-

ğini korur. Bununla birlikte istiglâlen ferâğ da rehin ve vefâen satış işlemlerinden vefâen ferâğdakine benzer farklılıklar gösterir.

Ölünceye kadar bakma şartıyla ferâğ, mutasarrıfın sahibi olduğu tasarruf hakkını kendisine ölünceye kadar bakması şartıyla başkasına ferâğ etmesidir. Ölünceye kadar bakma, besleme, görüp gözetme şartıyla ferâğ, mahiyeti itibarıyla ivazsız olarak yapılan şarta bağlı bir ferâğ kabul edilir. İslâm hukukunda yerleşik anlayışa göre ölünceye kadar bakma şartıyla satım sahih olmayıp bu şartla hibe sahihtir (*Mecelle*, md. 855). Osmanlı hukukunda önceleri böyle bir şart, ivazlı ve ivazsız bütün ferâğların satım akdine kıyas edilmesi sonucu akdi fâsid kılıcı bir şart olarak görülüyordu. Arazi Kanunnâmesi'nde de böyle bir şartla yapılan ferâğın fâsid olduğu, ferâğda bulunan ölse bile intikal hakkı sahiplerinin ferâğı feshettirebileceği hükmüne bağlanmıştı (md. 114). Ancak bu yöndeki ihtiyaç ve taleplerin de tesiriyle daha sonra böyle bir ferâğın satımdan çok bağışlama akdine kıyas edilmesinin daha isabetli olacağı fikri ağır bastığından icâreteynli vakıflarda 1878, mîrî arazilerde ise 1888 tarihinde bu yasak kaldırılmış ve gayri menkullerin ölünceye kadar bakma şartıyla ferâğ edilmesi, resmî senede şerhdilmeleri halinde geçerli kabul edilmiştir. Buna göre söz konusu şart yerine getirildiği sürece ferâğda bulunanın ferâğdan dönme hakkının olmadığı, şart yerine getirilmediğinde ise ferâğda bulunanın taşınmazı geri alabileceği, şarta uyulup uyulmadığı yönündeki ihtilâfı da mahkemenin çözümleyeceği hükmüne bağlanmıştır. Bakma borçlusunun alacaklıdan yani ferâğda bulundandan önce ölmesi halinde vakıf mallarında ferâğ konusu mal ferâğda bulunana geri döner. Mîrî arazide ise bakım borcu ölenin mirasçılara geçer. Bu tür gayri menkuller ancak tarafların rızası ile yeni bir ferâğa konu olabilir.

İcâreteynli vakıf mallar ve mîrî arazi için kabul edilen vefâen, istiglâlen veya ölünceye kadar bakma şartıyla ferâğ işlemleri, mutasarrıfın borcundan dolayı bu malların cebri icra yoluyla ferâğı usulü, bu gayri menkullerin statüsünü mülk araziye oldukça yaklaştıracı usuller olarak dikkat çekerler.

Usulüne uygun tarzda yapılan ferâğ işlemi sonunda ferâğda bulunanın mîrî arazi veya vakıf mal üzerindeki tasarruf hakkı sona erer. Mutasarrıfın çıplak

mülkiyetinin sahibi olan devlet veya vakıf yönetimine karşı taşınmaz sebebiyle sahip bulunduğu hak ve borçlar olduğu gibi yeni alıcıya, yani lehine ferâğ yapılan kimseye devredilmiş olur. Taşınmaz, memurun izniyle bir kimseye kati şekilde ferâğ edildikten sonra bağlayıcılık kazanır, ister bedelli olsun ister bedelsiz, tamamlanmış ferâğ işleminden rücu olmaz (Arazi Kanunnâmesi, md. 39). Bedelsiz ferâğ hibe akdine kıyas edilmeyip bir hakkın ıskatı mahiyetinde görüldüğünden *Mecelle*'nin hibeye ilişkin hükümleri değil sâkıt olan hakkın geri dönmeceğine ilişkin genel ilkesi (md. 51) uygulanır. Bedel karşılığı yapılan ferâğ da esasında menfaatin temlikî olmakla birlikte bu konuda kira akdine değil satış akdine kıyasla *Mecelle*'nin tamamlanan satış akdinden rücu olmayacağına ilişkin hükümleri (md. 375) hareket noktası alınmıştır.

Tamamlanmış ferâğ işlemi iki tarafın karşılıklı anlaşma ile sona erdirmesinin hukukî geçerli olup olmadığı tartışmalıdır. Ferâğı satım veya kira akdine kıyas edenler bunu geçerli saymış, onu bir hakkın ıskatı olarak nitelendirenler aksi görüşü savunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

- İbn Âbidîn, *Redd'ü'l-muhtâr* (Kahire), IV, 383; *Mecelle*, md. 393-395, 450, 463, 465, 587, 855; Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-evkâf*, İstanbul 1307, s. 102-133; Hüsnü Efendi, *Arazi Kanunnâmesi Şerhi*, İstanbul 1310, s. 101-141; Ali Haydar Efendi, *Şerh-i Cedid li-kânûnî'l-arâzî*, İstanbul 1311, s. 163-247, 388-426; Hâlis Eşref, *Külliyât-ı Şerh-i Kânûn-ı Arâzî*, İstanbul 1315, s. 263-337, 628-686; Âtîf Bey, *Arazi Kanunnâmesi-i Hümayunu Şerhi*, İstanbul 1319, s. 138-193, 352-381; Ebû'l-Ulâ Mardin, *Kavânîr-i Tasarrufiyye Notları*, İstanbul 1927, s. 73-133; Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, İstanbul 1940, s. 168-181; Bilmen, *Kamus*², V, 30-40; Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, İstanbul 1985, s. 120-157, 258; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatabikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 376-383.

ALİ BARDAKOĞLU

FERÂĞ KAYDI

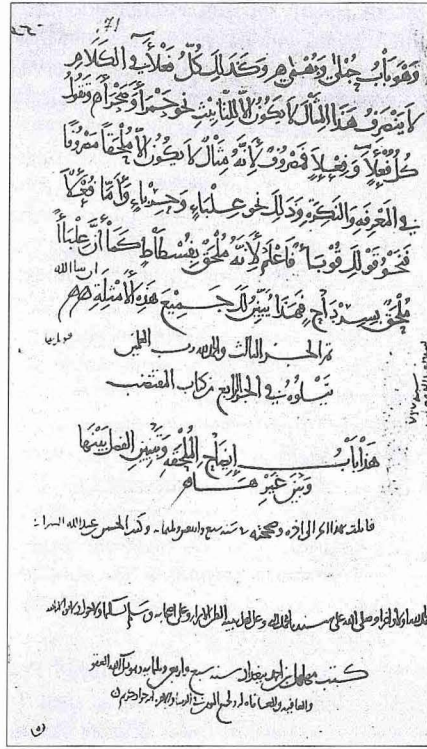
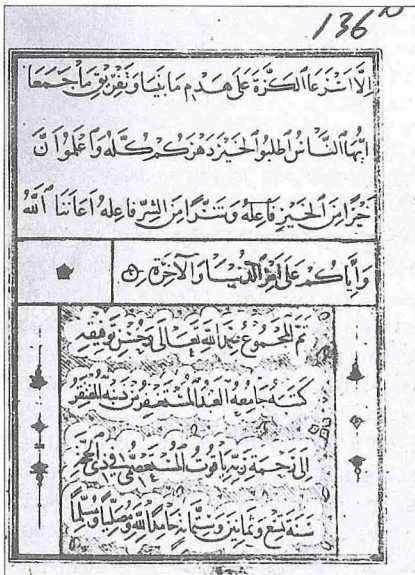
Yazma eserlerin sonuna konulan istinsahla ilgili not.

Ferâğ kelimesi, müstensihler tarafından yazma eserlerin genellikle sonuna konulan ve metnin istinsahının bittiğini belirten kayıt için kullanılır; daha çok "kad vekaa'l-ferâğ" ibaresiyle başladığından bu adı almıştır. Aynı zamanda "istinsah kaydı" denilen bu satırlara ba-

zan "ketebehü" ifadesiyle başlamasından dolayı "ketebe kaydı" adı da verilir; ayrıca bazı sanat tarihi uzmanlarının aynı maksatla Batı dillerinden gelen bir alışkanlıkla zaman zaman "kolofon" (colophon) kelimesini kullandıkları görülmektedir. Bu terimler arasında en isabetli olanı "ferâğ"dır. Ferâğ kaydı, çoğunlukla istinsah işinin kimin tarafından yapıldığına ve hangi yıl, ay, gün veya gecede, saat kaçta bitirildiğine dair kısa bilgiler verir. Nâdiren de olsa bitiş tarihi (ay, gün, saat vb.) istinsaha başlanan vakitle (ibtidâ) denk düşerse bu ilginç durumu belirtmek üzere yukarıda zikredilen ibare "kad vekaa'l-ibtidâ ve'l-ferâğ" şeklinde de yazılabilir.

Bazı müellifler eserlerinin mukaddimesinde, bazıları da sonunda telif veya tebyizle (eseri müsveddeden temize çekme) ilgili bilgi verirler; dikkat edilmesi gereken husus bu bilgilerin ferâğ kaydı ile karıştırılmamasıdır. Ferâğ kaydı, yazma eserlerin yaşını ve müellife yakınlığını tesbit hususunda başvurulabilecek en önemli unsurdur; ancak güvenilirliğinden şüphe edilmesi gereken bazı özel durumlar da vardır. Meselâ bir kısım müstensihler, istinsaha esas aldıkları nüshanın ferâğ kaydını kopya ettikten sonra kendi adlarını veya o günün tarihini kaydetmemişlerdir; dolayısıyla istinsahını bitirdikleri nüsha, asıl yazıldı-

Yâkût el-Müsta'simî'nin *Esrârü'l-hükemâ*² adlı eserinin müellif hatıyla yazılmış nüshasının ferâğ kaydı (Köprülü Ktp., nr. 1205, vr. 136^a)

Müberred'in *el-Mukteḍab* adlı eserinin ilk ve son sayfalarında yer alan ferâğ kaydı (Köprülü Ktp., nr. 1507, vr. 1^a, 171^a)

ğı tarihten çok daha önceye aitmiş gibi görünebilir. Bundan dolayı bir yazma nüshanın yaşını tayinde sadece ferâğ kaydı ile yetinmemeli, eserin cilt, kâğıt, yazı, mürekkep gibi maddî özelliklerine de dikkat etmelidir.

Yazmaların genellikle sonunda, eskiden beri yazı karakteri değişerek gittikçe kısalan satırların oluşturduğu bir üçgen şeklinde kaleme alınan ferâğ kayıtlarında IV. (X.) yüzyıldan itibaren icâze (rikâ') veya tevkî yazı türleri kullanılmıştır; daha doğrusu adı geçen yazı çeşitleri bu kayıtlarda geliştirilerek meydana getirilmiştir. Gerek ferâğ gerekse kıraat ve semâ kayıtlarının, nesikten önce icâze ve daha sonra da ta'lik yazılarının doğmasına yardımcı oldukları kabul edilmektedir. Bu kayıtların esas metnin karakterinden farklı bir karakterle yazılmasının sebebi herhalde bu kısmın metne karışmasını önlemek içindir.

Ferâğ kayıtlarında bazan eksik bilgiler olmakla birlikte genellikle müstensih'in adı, istinsah tarihi ve yeri bulunur. Bazı dikkatli müstensihler kendi çalışmalarını sırasında faydalandıkları bir önceki yazmanın ferâğ kaydını da aynen nakletmişlerdir. Bu bakımdan yazma tav-

sif edilirken bu gibi bilgiler mutlaka dikkate alınmalı ve belirtilmelidir. Çünkü böyle bir kayıt, yazmanın müellifin yaşadığı zamanı ve doğrudan müellif nüshasına yakınlık derecesini gösterebilir. Ayrıca aradaki bağlantıyı sağlayan istinsah zincirini tanıma ve kontrol edebilme imkânını vermesi bakımından, çok sonraki tarihlerde istinsahı yapılmış bir nüshayı bile oldukça sağlam ve güvenilir hale getirebilir. Ferâğ kaydı özellikle çok eski tarihli yazmaların bazan 1^a sayfasında da bulunabilir. Bunun bir örneği, Müberred'e ait *el-Mukteḍab* adlı eserin meşhur hattat Mühelhil tarafından istinsah edilen 347 (958) tarihli nüshasında yer almaktadır (bk. Köprülü Ktp., nr. 1507, vr. 1^a).

Ferâğ kaydı tesbit edilirken müstensih'in, eserin bizzat müellifi veya büyük bir âlim yahut tanınmış bir hattat olabileceği ihtimalleri göz önünde bulundurulmalı ve böyle bir durumda bu özelliklerden yazmanın tavsifinin bitiminde ayrıca bahsedilmelidir. Bu arada gerek üzerinde çalışılan veya tanıtımı yapılan yazmaların, gerekse bunların konularının ve müelliflerinin aynı olup olmadığına anlaşılabilmesi için de hamdele ile

salveleden sonraki ilk cümle yanında hâtime ve diğer kayıtlardan önceki son cümle, yani esas metnin başı ile sonu nakledilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 499; Yusuf Ziya Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usul*, Ankara 1976, s. 67, 70; *Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1406/1986, II, 172-173; Mühâbat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul 1991, s. 29-30; H. Ritter, "Datierung durch Brüche", *Oriens*, 1/2, Leiden 1948, s. 237-247; Nihat Mazlum Çetin, "Yazma Eserlerin Tanınması", *İlim ve Sanat*, sy. 30, İstanbul 1991, s. 62-63 (bu madde esas itibarıyla Nihad M. Çetin'in, İÜ Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda "İlmî Araştırmalarda Temel Bilgiler ve Usul" adı altında verdiği derslerde tutulan notlara dayanmaktadır).

ORHAN BİLGİN

FERÂHÂNÎ

(فراهانی)

(1860-1917)

İranlı şair ve gazeteci.

22 Temmuz 1860'ta Sultanâbâd'a bağlı Kâzerân köyünde doğdu. Asıl adı Mirza Sâdık Han olup babası ve annesi tarafından ünlü Kaçar veziri Mirza Ebû'l-Kâsım Kâimmakâm'ın akrabasıdır. Ailesinde şair ve devlet adamlarının bulunması sayesinde iyi bir tahsil gördü. Arap dili ve edebiyatı, tarih, felsefe, matematik, astronomi öğrenimi yanında Avrupa edebiyatını da tanımaya çalıştı.

Küçük yaşta şiirle ilgilenmeye başlayan Ferâhânî babasının ölümünden sonra (1874) Tahran'a gitti. Burada Emîr-i

Nizâm Hasan Ali Han ve Şehzade Tahmasb Mirzâ-yı Müeyyedüddeve'nin takdirdi ve himayesini gördü. Önceleri Pervâne mahlasını kullanırken Emîr-i Nizâm'a hürmeten Emîrî mahlası ile şiirler yazmaya başladı. Muzafferüddin Şah tarafından 1896'da kendisine "edîbü'l-me-mâlik" lakabı verildi. 1898 yılında Tebriz'de kurulan Lokmâniyye Medresesi'nin müdür yardımcılığına getirildi. Aynı yıl haftalık *Edeb* gazetesini çıkardı. Kafkasya ve Hârizm seyahatlerinden sonra bu gazeteyi Meşhed'de yayımlamaya devam etti. 1905'te Bâdkûbe'de Farsça ilâveli Türkçe *İrşâd* gazetesini çıkardı. Meşrutiyet hareketlerini destekleyen Ferâhânî, birinci meclisin açılmasıyla birlikte *Meclis* gazetesinin yazı işleri müdürlüğüne getirildi. 1907'de haftalık *İrâk-ı Acem* gazetesini yayımladı. Bir süre çeşitli şehirlerde hâkimlik yaptı. 21 Şubat 1917'de Tahran'da öldü.

Klasik şiirin her türünü deneyen Ferâhânî daha çok kaside tarzında başarılı oldu. Eski şairleri taklit ederek yazdığı kasidelerinde Nâsirüddin Şah, Muzafferüddin Şah gibi hükümdarlarla diğer emirleri övdü ve karşılığında onlardan mükâfat bekledi. Meşrutiyet devrinden sonra vatan sevgisinin ön plana çıktığı kasidelerinde döneminin bütün siyasi faaliyetlerini işledi; sosyal hareketleri, reformları tenkit etti. Halkı hürriyet ve meşrutiyet yolunda mücadeleye çağırdı. Genç şairleri şiirde yeni konular bulmaya ve halka yönelik şiir söylemeye teşvik etti; vatan ve millet sevgisini yansıtan şiirlerin aşk şiirlerinden daha güzel

Ferâhânî

olduğunu anlatmaya çalıştı. Meşrutiyetten önce yazdığı şiirlerde anlaşılması güç kelimelerle yüklü bir dile sahipken sosyal muhtevalı şiirlerinde halkın anlayabileceği bir dil kullandı. Şiirleri ölümünden sonra Vahid-i Destgirdî tarafından derlenerek yayımlanmış (Tahran 1312 hş.) ve bunun daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divân-ı Kâmil-i Edîbü'l-Memâlik-i Ferâhânî-yi Kâ'immakâmî (nşr. Vahid-i Destgirdî), Tahran 2535 şş., nâşirin dibâcesî, s. y.-kd.; E. Browne, *Târîh-i Edebiyyât-ı İran ez Âğâz-i Ahd-i Şafeviyye tâ Zamân-ı Hâzır* (trc. Reşid-i Yâse-mî), Tahran 1316 hş., s. 223-226; M. Bâkır-ı Burkâi, *Sûhanverân-ı Nâmî-yi Mu'âşır*, Tahran 1329 hş., s. 257-260; Azîz Devletâbâdî, *Târîh-i Tahavvül-i Neşr-i Fârsî-yi Mu'âşır*, Tebriz 1333 hş., s. 53, 73; Rypka, *HIL*, s. 336-337; Yahyâ Âryân-pür, *ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran 1350 hş., II, 137-146; Bânû Nusret Tecrübekâr, *Sebk-i Şî'r der 'Aşr-ı Kâcâriyye*, Tahran 1350 hş., s. 141-144; Murtazâ Sultânî, *Fihrist-i Rûznâme-hâ-yi Fârsî*, Tahran 1354 hş., s. 9-10, 26, 114, 134-135; *DMF*, I, 77.

MEHMET KANAR

FERAHEZÂ

(فرهزا)

Türk müzikisinde
bir birleşik makam.

Ünlü müzikşinas Vardakosta Ahmet Ağa tarafından terkip edilmiştir. Dizisi iki türlü elde edilebilmektedir. Birinci şekilde, acem makamı dizilerine acem-aşiran perdesindeki çârgâh dizisinin ve yegâh perdesindeki bûselik dizisinin eklenmesiyle elde edilir. İkinci şekilde ise yerindeki acem-aşiran makamı dizisine yegâh perdesindeki bûselik dizisinin eklenmesinden meydana gelir. İkinci çeşit ferahfezâda tiz durak acem perdesinden seyre başlanacağından bu bölgede bir seyir alanına ihtiyaç vardır. Giriş seyrindeki bu bölgeyi temin etmek için acem-aşiran perdesindeki çârgâh beşlisi si-

Acemde çârgâh beşlisi

Yerinde bayatî dizisi

Nevâda bûselik beşlisi

Yerinde uşak dördüsü

Acem-aşiranda çârgâh (acem-aşiran) dizisi

Çârgâhta çârgâh dördüsü

Acem-aşiranda çârgâh beşlisi

Dügâhta kürdî veya hicaz dördüsü

Yegâhta bûselik beşlisi

Yegâhta bûselik dizisi

Genişlemiş bölge

Acemde simetrik çârgâh beşlisi

Acem-aşiranda çârgâh (acem-aşiran) dizisi

Çârgâhta çârgâh dördüsü

Acem-aşiranda çârgâh beşlisi

Dügâhta kürdî veya hicaz dördüsü

Yegâhta bûselik beşlisi

Yegâhta bûselik dizisi

1. çeşit
ferahfezâ
makamı
dizileri

2. çeşit
ferahfezâ
makamı
dizileri